

УДК 281.9-058.6(477.8)"1939/1949"

Віталій КАРАБІНОВИЧ,
аспірант спеціальності 032 Історія та археологія, Херсонський державний
університет, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Черемісін О.В.,
д.іст.н., професор

РОЛЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ЗБЕРЕЖЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В 1939- 1949 РР.

У статті розглядається значення Української греко-католицької церкви у збереженні національної самобутності та ідентичності українського народу в період важких випробувань 1939-1949 рр., тобто в часи радянської і німецької окупації. Автор доводить, що церква перетворилась на духовний і культурний центр для мільйонів мешканців Західної України, особливо в умовах утисків, заборон та репресій. Окрему увагу зосереджено на фігурах митрополита Андрія Шептицького та патріарха Йосипа Сліпого, діяльності духовенства, а також – на процеси примусової ліквідації греко-католицької церкви у 1946 р. Підкреслено, що незважаючи на офіційну заборону греко-католицька церква залишилась важливим символом національної єдності та спротиву тоталітарним системам.

Ключові слова: *Західна Україна, спротив тоталітаризму, національна ідентичність, греко-католицька церква, митрополит, патріарх.*

У сучасних умовах повномасштабної агресії росії проти України питання збереження національної ідентичності, духовної згуртованості та історичної спадщини набувають особливої значущості. Вивчення значення Української греко-католицької церкви у 1939–1949 роках є вкрай важливим, оскільки наочно ілюструє як церква стала надійною опорою для

українського суспільства в часи жорстоких переслідувань, тоталітарного тиску та спроб знищення національної самобутності.

Сьогоднішня війна з боку росії, як і в середині ХХ ст., спрямована не лише на захоплення українських земель, а й на руйнування основ української духовності, мови, культури та віросповідання. В таких трагічних умовах звернення до історичного прикладу УГКЦ, яка попри репресії зуміла зберегти національну свідомість, є надзвичайно цінним і повчальним. Мешканці Західної України можуть наочно продемонструвати приклад відданості, духовної витримки та самопожертви греко-католицького духовенства. Їх досвід надихає сучасних українців боротись не лише за територіальну незалежність, а і за збереження своєї культури і духовної сутності. Саме тому ця тема має не лише історичну цінність, але й глибоке суспільне, моральне та національно-патріотичне звучання в трагічних умовах сьогодення.

Метою статті є ґрунтовне вивчення значення Української греко-католицької церкви як одного з провідних символів української національної ідентичності в 1939 – 1949 роках. Основна увага зосереджена на розгляді діяльності УГКЦ в умовах радянської та нацистської окупації, а також на з'ясуванні її ролі у консолідації духовності громади, збереженні національної свідомості і культурних традицій українського народу в часи жорстоких репресій і тоталітарного тиску.

На зламі 1930–1940-х років Українська греко-католицька церква відігравала важливу роль у релігійному, культурному, освітньому та громадському житті Західної України, яка на той час входила до складу Польщі, Румунії та Чехословаччини. Її вплив значно перевищував межі суто духовної сфери. Церква стала осередком національного пробудження, розвитку освіти, культури і формування національної свідомості українців [1, с. 288-298].

Головою церкви був митрополит Андрій Шептицький. Без сумніву – видатна особистість не лише серед українців, а і у більш широких колах

християнського світу. Всього до структури УГКЦ входило більше трьох тисяч парафій, семінарій, друкованих органів. Церква мала значний вплив на становлення української інтелігенції та формування національної гідності на основі патріотичних цінностей [2, с. 42-52].

Хоча уряди держав, в які входили землі Західної України, і проводили політики асиміляції і денаціоналізації, будь-якими засобами пригнічуючи українське населення, УГКЦ неодноразово виступала як виразник української ідентичності і ставала об'єктом адміністративного тиску. Державна влада перешкоджала зростанню впливу церкви та обмежувала права українського духовенства і освітніх закладів, однак напередодні Другої Світової війни УГКЦ обіймала одне з найавторитетніших місць в українському суспільстві, виконуючи функцію духовного лідера та національного авторитету. Водночас, церква перебувала в умовах постійного адміністративного тиску, до якого згодом долучилась радянська і німецька окупаційна система [3].

Протягом 1939–1949 років Західна Україна пережила один із найтрагічніших періодів у своїй історії. Спочатку регіон потрапив під радянську, а згодом під нацистську окупацію, і вже з 1944 р. знову опинився під контролем радянської влади. У таких складних умовах Українська греко-католицька церква стала не лише духовною установою, а й важливим осередком збереження національної ідентичності, опору, духовної єдності та культурного спадку українського народу.

У часи репресій та терору, масових переселень і гонінь церква підтримувала віру та моральний дух людей. Навіть у періоди жорсткого тиску з боку влади УГКЦ продовжувала відправляти служби, проводити духовні бесіди, сповіді та молитви.

Представники духовенства здебільшого були носіями української мови, традицій та історичної пам'яті, тому представники УГКЦ активно підтримувала розвиток української культури, організовували підпільні гуртки, поширювали нелегальну пресу і духовну літературу. Водночас

церква допомагала тим, хто опинився у скруті, в першу чергу біженцям, переселеним родинам, а також євреям, яких переслідували нацисти. Особливо важливою була діяльність митрополита Андрія Шептицького, який особисто рятував єврейських дітей та їхні родини, надаючи прихисток і притулок [4, с. 32-48].

У досліджуваний період німецький та радянський окупаційні режими достатньо ворожо ставились до діяльності УГКЦ. Нацисти в цілому не мали єдиної і чітко сформованої політики щодо церкви Західної України, проте ставились до неї з недовірою. Церква не зазнавала при німцях масових репресій, але її діяльність не отримувала офіційної підтримки, а соціальна активність часто розцінювалась як небажане втручання.

При німцях греко-католицька церква функціонувала з певною свободою, могла відкривати нові парафії, чернечі обителі, провадити доброчинні ініціативи. Так, наприклад, за ініціативи Андрія Шептицького духовенство активно захищало людську гідність, зокрема допомагало євреям, за що представники церкви зазнавали жорстких утисків [7].

Німецька адміністрація на офіційному рівні не визнала автономії УГКЦ і поступово обмежувала її соціальну та гуманітарну роботу. В подальшому німецький уряд планував ліквідувати всі незалежні церковні структури у Східній Європі, включно з УГКЦ. Лише тимчасово церкву використовували як певний інструмент впливу, але все-таки готували ґрунт для її заміни на державну ідеологію [6].

Радянський уряд, навпаки, розглядав УГКЦ як дуже небезпечну силу, яка втілювала українську національну ідею та була пов'язана з Ватиканом, що був тією зовнішньою силою, яку радянська влада контролювати не могла. Такий зв'язок об'єктивно не міг існувати в радянській дійсності і в політиці централізованої держави.

Тому радянська влада проводила терористичну політику: духовенство затримувалось, закривались духовні навчальні заклади, конфіскувалось

церковне майно. Спецслужби вели спостереження за єпископами та активними вірянами, прагнучи обмежити вплив церкви.

З поверненням радянської влади церква стала об'єктом переслідувань. Розпочались арешти, допити, знущання над духовництвом та знищення організаційних структур [5, с. 66-70].

Так, у 1946 р. відбувся «Львівський собор», інспірований НКВС, у результаті якого УГКЦ була насильно ліквідована, а її майно передано російській православної церкві. Патріарх Йосип Сліпий разом із сотнями священників був ув'язнений, багато хто загинув у радянських таборах [6].

Але, незважаючи на офіційне знищення, УГКЦ продовжила існувати в умовах підпілля ще десятки років, зберігаючи традиції віри, культури та національного духу. Її діяльність стала джерелом натхнення для багатьох поколінь у боротьбі за українську свободу та державність. Тому, без сумніву можна стверджувати, що греко-католицька церква стала одним із найяскравіших символів незламності українського народу перед обличчям жорстоких репресій та поневолення.

Опрацювавши тему можна дійти до висновків, що у добу глибоких політичних трансформацій, подвійної окупації та масштабних репресій Українська греко-католицька церква виступила не лише як конфесійна організація, а як впливовий центр духовного, культурного та національного життя. Вона виконувала визначальну функцію у збереженні української самобутності, консолідації суспільства та підтриманні патріотичного духу в найскладніші історичні моменти. Незважаючи на переслідування і утиски, ув'язнення, примусові виселення та насильницьке розформування в 1946 р., УГКЦ не припинила існування, вона перейшла у підпілля, зуміла зберегти свою внутрішню організацію, віровчення і служіння. Її опозиція тоталітарним режимам стала символом непохитності українського народу в умовах зовнішнього тиску та духовного поневолення. Події цього десятиліття засвідчують, що греко-католицька церква була і залишається не просто релігійною структурою, а важливим національним явищем, яке

згуртовує українців довкола ідеалів свободи, гідності та ідентичності. Її приклад залишається донині джерелом натхнення і в сучасних умовах війни, коли знову постає необхідність у духовному опорі та збереженні національної культурної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Голубченко І. *Греко-католицька церква і національно-визвольний рух на західно-українських землях (30-40 рр. XX ст.)*. Церква і соціальні проблеми. Львів. 1993. С. 288-298.
2. Лаба В. *Митрополит Андрій Шептицький. Його життя і заслуги*. Львів: Свічадо, 1990. 62 с.
3. Кость П. *Історія української церкви*. Львів, 1992. 158 с.
4. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрія Шептицького. *Київська церква*. 2001. № 1-3. С. 32-48.
5. Кам'янський П. Митрополит Андрій Шептицький та єпископ Григорій Хомишин в боротьбі за українську церкву і державність у першій половині XX ст. *Схід*. 2006. №4. С. 66-70.
6. *Львівський псевдособор 1946 р.: історія спецоперації «руського міра»*. Електронний ресурс: https://ugccif.org.ua/lvivskyj-psevdosobor-1946-roku-istoriia-spetsoperatsii-russkoho-mira/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 05.04.2025)
7. Гентош Л. *Документ про ставлення митрополита Андрея Шептицького до німецького окупаційного режиму*. Електронний ресурс: https://uamoderna.com/shafka-dok/hentosh-sheptytsky/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 05.04.2025)